

**Besim F.
Dellalođlu**

18. MAHALLENİN SOSYOLOJİSİ¹⁹

“İstanbul mahalleleri yirmi, otuz senede bir çehre değiştire değiştire yaşarlar ve günün birinde park, bulvar, yol, sadece yangın yeri ‘hâli arsa’ geleceğe ait çok zengin ve iç açıcı bir proje olmak üzere birdenbire kaybolurlar. Dedelerimiz ahşap ev denen şeyi icat ettikleri gün, bir imkânı bize hazırlamışlardır... İstanbul mahallelerini her nesil için yeni baştan denebilecek şekilde vücuda getiren bu yirmi otuz senelik merhaleleri tarihî hadiseler hazırlarlar. Nitekim hâdiseler sıkışınca bu gelişmenin de yürüyüşünü o nispette arttırdığını hepimiz görmüşüzdür.”

Ahmet Hamdi Tanpınar *Sahnenin Dışındakiler* romanının hemen başında mahalleyi işte böyle anlatır. Mahallenin değişiminin ardındaki nedenselliği kuşaklara ve tarihe bağlar. Elbette bu ikisi kolaylıkla sosyolojik değişim kapsamı altında da değerlendirilebilirdi. Ancak ‘sosyoloji’ Tanpınar’ın dilinde hiçbir zaman yerleşik bir kelime olmamıştır.

Bugün artık Tanpınar’ın yaşadığı zaman ve mekânda değiliz. Mahalle özellikle günümüz gençleri için bir yaşama birimi bile değil. Ancak yine de söylemsel olarak birçoklarımızın dilinde bir mahalle nostaljisi yok değil. Mahalle özellikle orta yaş ve üzeri yurttaşlar açısından geçmişi, çocukluğu çağrıştıran bir şey. Peki tam olarak ne oldu da mahalle hayatımızdan çekildi gitti? Tanpınar’ın dediği gibi bir kuşaktan diğerine dönüşemedi? Yine tipik bir Tanpınar ifadesiyle değişerek bile olsa devam edemedi.

19 *Gazete Duvar*, 7 Mayıs 2020.

Öyle alıştıra alıştıra falan söylemeyeceğim. Hatta son söylenmesi gerekeni en başında yüzünüze vuracağım. Çünkü mahalle aslında şehirdeki köy ya da kasaba idi. Ve bizler artık en azından eskisi kadar köylü, kasabalı değiliz. Köy ve kasaba bizim geçmişimiz. Tıpkı mahalle gibi. Mahalle pre-modern bir üretim tarzında tipik olduğu gibi Marx'ın deyimiyle değişim değeri ekonomisinden çok kullanım değeri ekonomisinin egemen olduğu bir yaşama tarzının biraz dönüşerek şehre inmiş hâliydi. Kapitalist pazarın yeterince yaygın olmadığı bir üretim tarzında insanlar ürettiklerinin büyük bölümünü kendileri tüketir, küçük bir bölümünü satar ve ondan elde ettikleriyle de başka ürünleri satın alırlardı. Kapitalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte değişim değeri kullanım değerine galebe çaldı.

Mahalle, yerel, küçük grupsal kendi kendine yeterli (*self-sufficient*) bir yaşama birimiydi aslında. Eskiden ekmeği fırından, peyniri bakkaldan, yufkayı yufkacıdan, yorganı yorgancıdan alırdık. Ve bu esnafın hepsinin birer ismi vardı. Onların isimlerini bilirdik. Onlarla aynı mahallede otururduk. Onlar bizim komşumuzdu. Şimdi ise yukarıda saydığım ürünlerin tümünü *Migros*'tan alıyoruz. Mahallemizdeki *Migros*'un sahibi ise bizimle aynı mahallede oturmuyor! Artık o *Migros* çok büyük kapitalist işletme zincirinin bir parçası. Üstelik küresel kapitalizm çağında tüketicisi olduğumuz markaların sahipleri bırakın bizim mahallede oturmayı, bizim şehirde, hatta bizim memlekette bile oturmuyor!

Eskiden hayatlarımız çok daha dar bir mekânsallıkta cereyan ediyordu. Aşına olduğumuz insan sayısı sınırlıydı. Bugün ben sosyal medya hesabımda herhangi bir konuda fikir beyan ettiğim zaman beni takip eden herkes bundan haberdar olabiliyor. Eskiden bu doğrudan muhabbetim olan insanlarla sınırlıydı. Bir insanın kaç tane arkadaşı olabilir ki? Bugün *Facebook*'ta bu sınır beş bin. Bir insanın beş bin arkadaşı olabilir mi? Arkadaşın tanımını da değiştiriyor mu? Değişerek mi devam ediyor, devam ederek mi değiştiriyor? Hayatta kaç arkadaşınızın doğum gününü bilirdiniz? Bugün bunun sınırı da beş bin!

Artık çok daha kamusal bir hayat yaşıyoruz. Hatta kamusallığın bile sınırları modern zamanların başlangıcındaki gibi değil. Belki de bu yüzden artık post-modern zamanlarda yaşadığımızı söyleyebiliyoruz. ‘Küresel köy’ gibi bir terim aslında post-modern süreçte mümkün olabilirdi? Çünkü bu tercih köy-şehir-küreselleşme gibi modern, ilerlemeci bir şemaya tam olarak uymuyor. Artık neredeyse köy kalmadığı gibi, kentler de eskisi kadar şehir değiller. Üstelik ‘küresel köy’ terimi icat edildiğinde internet bile mevcut değildi.

Ben mahalle hayatının olduğu bir çocukluk geçirdim. Uzun yıllar ülkenin en büyük kentlerinden birinde yaşadım. Şimdi emekli oldum ve mahalle hayatının hâlâ mevcut olabildiği bir yerde ikamet ediyorum. Ama bu benim şahsi tercihim ve bu tercihi yapmaya imkânlarım elveriyor. Dolayısıyla mahallenin kıymetini bilsem de, ona benim gibi bakmayanları eleştirme hakkını kendimde görmüyorum.

Ama post-modern zamanlarda bir de başka mahalle var? Dedim ya, kentin içinde köy, cemiyyetin içinde cemaat artık mümkün, hatta bir gerçeklik. Her şey erken modern düşüncenin öngördüğü gibi ilerlemedi! Mekânsal olarak artık mahalle ortamında yaşamasak bile kolaylıkla zihinsel olarak mahalle sınırları içinde bir hayat sürebiliyoruz. Elbette anladınız! Kültürel, siyasal, ideolojik, teolojik mahallelerden söz ediyorum. Bir bakıma mahalle ölmedi, içimizde yaşıyor! Dışımızda mevcut olmasa bile!

Bu noktada artık mahalli olanı kamusal olanın tam tersi olarak anladığımı ifade etmek isterim. Şehir demek aslında kamusal demektir. Farklı olanla, değişik olanla, ötekiyle birlikte yaşama tecrübesini içerir kamusal. Şehir ve sözünü ettiğim kamusal olmadan hiçbir dilde ‘medeniyet’ diye bir kelime mevcut değildi! *Civilisation*, *civilité*’den o da adabı muaşeretten gelir. Muaşeret ise kamusallaşmadır. Yani adabı muaşeret aslında kamusallaşma adabıdır. Medeniyet tam da ötekiyle karşılaştığı yerde mümkündür. Tek kişilik bir dünyada ya da herkesin aynı olduğu bir ortamda medeniyete gerek

yoktur. Walter Benjamin tek başına yaşayan insanların yemek yerken genellikle daha fazla ses çıkardıklarını yazmıştı.

Artık yaşadığımız kentlerde mekânsal anlamda mahalleye yer kalmadı. Ama bunun yerine zihinsel olarak mahallelerimizden dışarıya pek adım atmıyoruz. Teknolojik, iletişimsel olarak hiper-modern kentlerde yaşıyoruz ama zihinlerimiz yeterince kamusallaşmamış. Yani mekânsal olarak mahalleden uzaklaştık ama zihinsel olarak kamusallaşamadık yani mahalleden hâlâ çıkamadık. Açıkçası ben tam tersini tercih ediyorum: Zihinsel olarak kamusal düşünebilmek, mekânsal olarak ise bir mahallede yaşamak.